

2022 m. kovas

EKONOMIKOS VARGO INDEKSAS

EKONOMIKOS VARGO INDEKSAS

2021 m. pasaulio ekonomiką ir toliau veikė pasaulinė pandemija. Daugelyje šalių suvaržymai nebuvo tokie griežti, kaip 2020-aisiais. Tai leido ekonomikoms augti sparčiau. Tačiau iškilo nauja rimta problema – paspartėjęs kainų augimas.

Jeigu pastaraisiais dešimtmečiais visuomenė tikėjosi iš ekonomistų ateities prognozių, tai šiandien vis aktualesnis tampa ekonominės padėties įvertinimas, naujų ryškių veiksmų ir jų tarpusavio ryšių apmąstymas. Atsižvelgdamas į šį poreikį, Lietuvos laisvosios rinkos institutas siūlo prisiminti Ekonomikos vargo indeksą, pateikiantį vertingų įžvalgų valstybės ekonominei padėčiai apibūdinti.

APIE EKONOMIKOS VARGO INDEKSĄ

Ekonomikos vargo indeksas – tai ekonominis rodiklis, skirtas įvertinti bendrą šalies ekonominę padėtį. Šį indeksą 1970-aisias sukūrė amerikiečių ekonomistas Arthuras Okunas¹, o vėliau patobulino taip pat amerikiečiai Robertas Barro bei Stevas Hanke. Šis rodiklis iškalbus tuo, kad apima tris svarbiausius šalies ekonomiką atspindinčius rodiklius ir įvertina bendrą ekonomikos padėtį. Kaip pabrėžė pats A. Okunas, ekonomikos vargo indeksas reikšmingas, nes pateikia naudingą, lengvai suprantamą gerovės rodiklį, vertinamą per oficialios ekonomikos statistikos prizmę².

Ekonomikos vargo indeksas skaičiuojamas kaip suminis bendrojo vidaus produkto (BVP), nedarbo ir kainų augimo rodiklis. Kuo indekso vertė aukštesnė, tuo didesnį vargą patiria šalis: BVP auga lėčiau nei didėja nedarbas ir kyla kainos. Vargo indeksas taikliai parodo tai, kas svarbu gyventojams. Ekonomikos balansas pasiekiamas tada, kai ne tik didėja pagamintų prekių ir paslaugų vertė, bet ir žemas išlieka nedarbo lygis. Šie rodikliai parodo ekonomikos apimtį ir tai, kaip žmonės į ją įsitraukia. Infliacija arba spartus kainų augimas yra tai, ko paprastai siekiama išvengti, todėl ekonomikos vargo indekse infliacija naudojama kaip neigiamas veiksnys, apsunkinantis šalies ūkio padėtį.

Ekonomikos vargo indeksą sudarantys rodikliai:

- Realusis bendrojo vidaus produkto (BVP) pokytis, pašalinus sezono ir darbo dienų skaičiaus įtaką. Realusis BVP rodo šalies ekonomikos produkcijos pokytį, įvertinus infliaciją arba defliaciją;
- Metinis nedarbo lygis. Nedarbo lygis parodo, kokia dalis žmonių aktyviai ieško darbo, bet negali jo rasti;
- Metiniai infliacijos rodikliai. Infliacija – tai didėjančios prekių ir paslaugų kainos. Didėjant kainoms, norint nusipirkti tą patį daiktą, reikia daugiau pinigų, todėl infliacija gali sukelti vargą.

Originaliame ekonomikos vargo indekse į skaičiavimus yra įtraukiamos palūkanos. Kuo jos mažesnės, tuo daugiau paskatų gyventojai ir žmonės turi skolintis, investuoti į ekonominę veiklą. Vis dėlto modernių centrinių bankų veikimo ir Europos kontekste palūkanos nebėra tas veiksnys, kuris atspindi autentišką ekonomikos padėtį, nes yra nustatomos Europos centrinio banko. Tad į šį indeksą jos neįtraukiamos.

¹ Ron Nessen, „The Brookings Institution’s Arthur Okun – Father of the “Misery Index”, The Brookings Institution, 2008. <<https://www.brookings.edu/opinions/the-brookings-institutions-arthur-okun-father-of-the-misery-index/>>

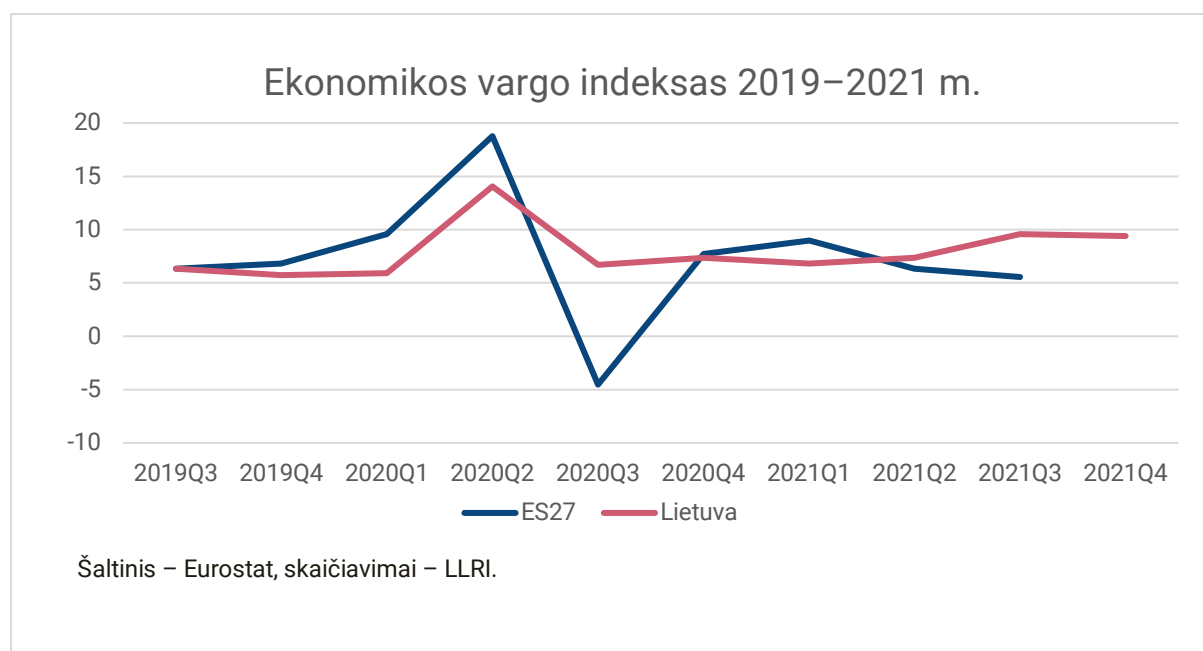
² Steve H. Hanke „Hanke’s 2020 Misery Index: Who’s Miserable and Who’s Happy?“, The Cato Institute, 2021. <<https://www.cato.org/commentary/hankes-2020-misery-index-whos-miserable-whos-happy>>

2021 M. INDEKSE LIETUVA – TREČIA NUO GALO

Per pirmąją koronaviruso pandemijos bangą Lietuvos ekonomika, palyginti su kitomis Europos valstybėmis, nukentėjo mažiau. Nors BVP krito, nedarbo lygis išaugo ir viršijo ES vidurkį, pagal Ekonomikos vargo indeksą, Lietuva pasirodė geriau nei ES vidurkis. Prasidėjus antrajai pandemijos bangai, ketvirtąjį 2020 m. ketvirtį, Lietuvos BVP dinamika buvo panaši į vidutinę ES šalyse: Lietuvos BVP mažėjo 0,2 proc., ES – 0,5 proc.³

Vis dėlto dar trečiąjį ketvirtį nedarbo lygis Lietuvoje pasiekė 9,7 proc. tai yra, daugiau nei 2 proc. viršijo ES vidurkį⁴, o kainos, priešingai tendencijoms ES, augo.

1 pav. Ekonomikos vargo indeksas 2019–2021 m.

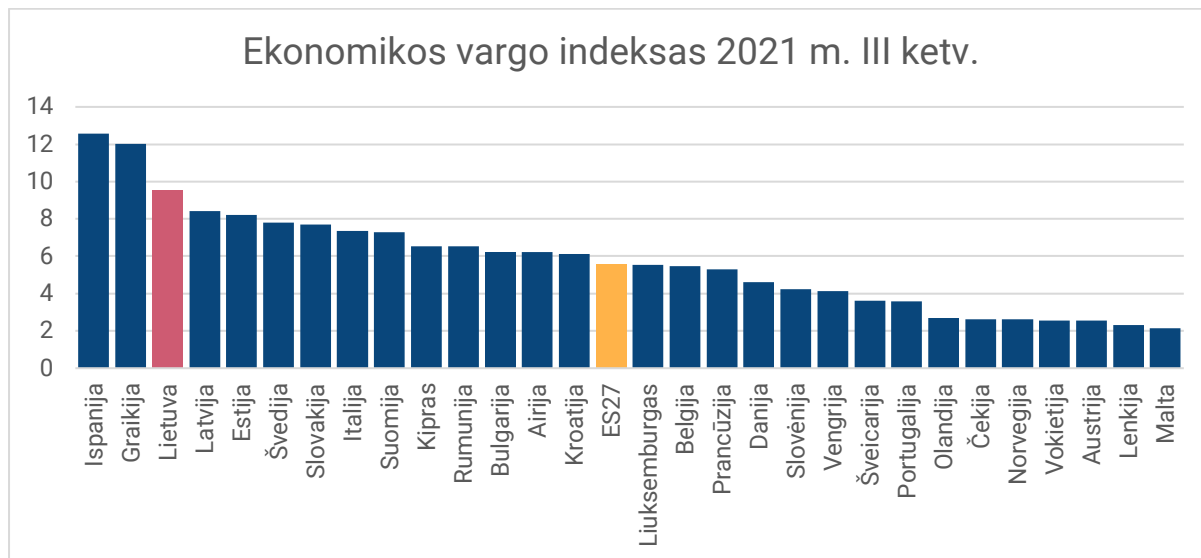
2021 m. Lietuva pradėjo su 2 proc. BVP augimu, 7 proc. siekiančiu nedarbo lygiu ir kiek didesne nei ES vidurkis infliacija⁵. 2021 m. trečiajame ketvirtyje Lietuvos ekonomikos vargo indekso reikšmė buvo 10. Tai reiškia, kad Lietuva pagal ekonominę padėtį tarp ES valstybių narių buvo trečia nuo galo – blogesnė padėtis buvo tik Ispanijoje (13) ir Graikijoje (12).

³ Eurostatas, 2022.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

2 pav. Ekonomikos vargo indeksas 2021 m. III ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Ekonomikos vargo indeksas tokią padėtį leidžia sieti su sulėtėjusiais ekonomikos augimo tempais ir sparčiu kainų kilimu. Nors nedarbo lygis Lietuvoje buvo panašus į ES vidurkį, trečiajame ketvirtyje Lietuvos BVP neaugo. Visos ES ekonomika vidutiniškai ūgtelėjo apie 2 proc.⁶ Ketvirtinis kainų augimas trečiame ketvirtyje Lietuvoje siekė net 2,6 proc. Tuo tarpu europiečiai vidutiniškai susidūrė su vos 0,8 proc. infliacija.

Mažiausiai ekonomiškai vargstančios šalys 2021 m. trečiajame ketvirtyje buvo Malta, Lenkija, Austrija, Vokietija, Norvegija, Čekija ir Olandija, jose indekso reikšmė buvo ne didesnė nei 3.

Prognozuoti, kurią vietą Ekonomikos vargo indekse Lietuva užėmė praėjusių metų ketvirtame ketvirtyje dar sudėtinga dėl visų ES valstybių duomenų trukumo, tačiau Lietuvos statistika rodo, kad šalies ekonominė padėtis nepagerėjo. Nors Lietuvos ekonomika ūgtelėjo 0,5 proc. (ES – 0,4 proc.), o nedarbo lygis sumažėjo nuo 7 iki 6 proc., tačiau ketvirtinis kainų augimas siekė net 4 proc. (ES – 1,8 proc.)⁷. Jei kainos visus metus Lietuvoje augtų taip sparčiai, kaip augo ketvirtame ketvirtyje, metinis kainų augimas Lietuvoje siektų net 16 proc.

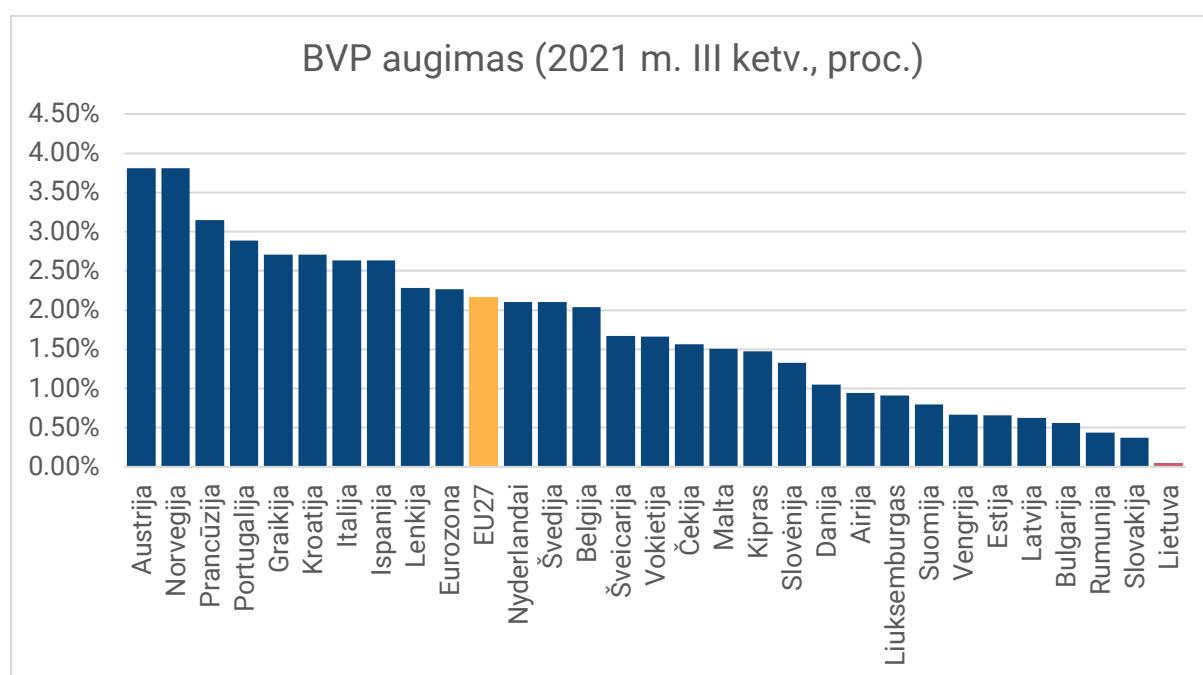
⁶ Ten pat.

⁷ Lietuvos statistikos departamentas, 2022.

LĖTO AUGIMO LAIKOTARPIS

2021 m. realusis BVP pokytis, palyginti su 2020 m., buvo 5,1 proc. Vis dėlto 2021 m. antro ir trečio ketvirčių duomenys apie šalies ekonomikos padėtį leidžia teigti, kad Lietuva įžengusi į lėto augimo laikotarpį. Išnaudojus lengviau prieinamus, per pandemiją įšaldytus resursus, dabar ekonomikos augimas vėl priklausys nuo įprastų kintamųjų – investicijų, našumo didinimo, inovacijų, ir panašiai. Ypač svarbios bus laisvės vykdyti ekonominę veiklą, kaip, pavyzdžiui, prisitraukti ir įdarbinti trūkstamų darbuotojų iš užsienio, sąlygos šalyje.

3 pav. BVP augimas 2021 m. III ketvirtį

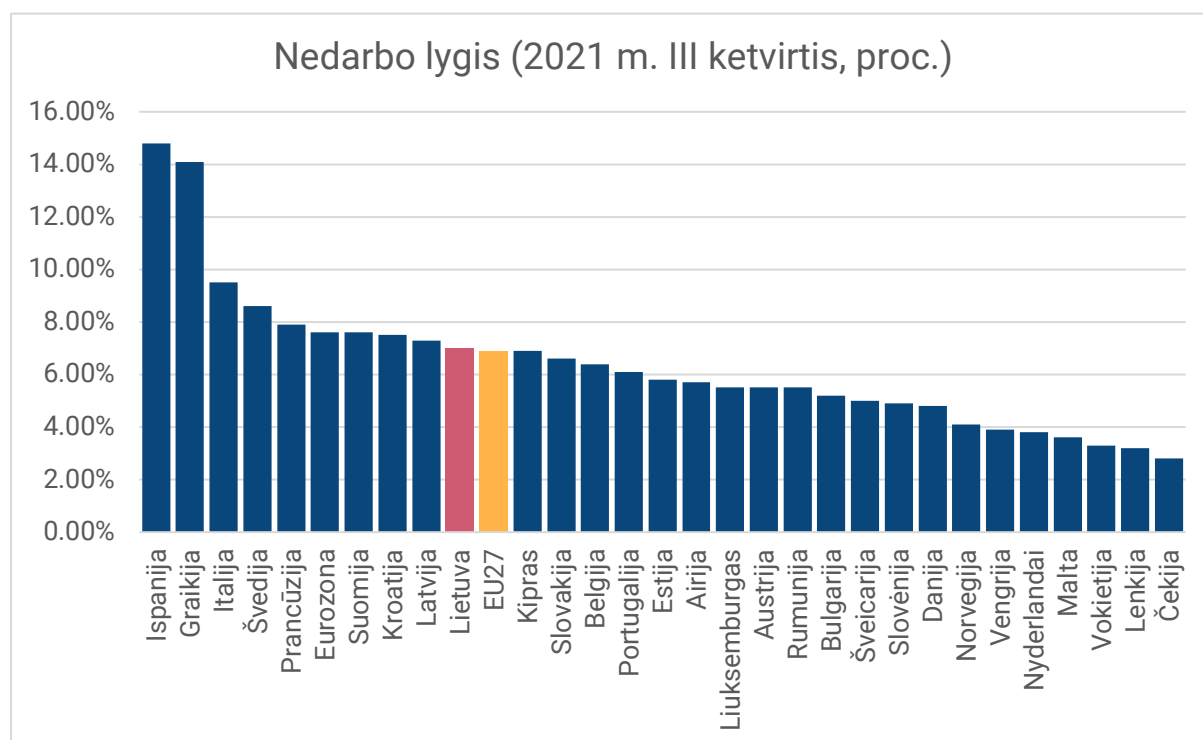

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Nedarbo lygis Lietuvoje iki pandemijos buvo 6 proc., 2020 m. trečiame ketvirtyje pasiekęs 9,6 proc. nuosekliai mažėjo ir 2021 m. pabaigoje siekė 7 proc.⁸ Stipriau sumažinti jo nepavyko ir nuolat augant laisvų darbo vietų skaičiui. Tai rodo, kad dalis nedirbančių ir darbo neieškančių žmonių yra pakliuvę į nedarbo spąstus – 2020 m. šie Lietuvoje siekė 86,9 proc. (ES vidurkis – 74 proc.). Tai reiškia, kad vieną kartą be darbo likęs žmogus rizikuoja tapti ilgalaikiu bedarbiu, nes galimas atlygis būtų ne ką didesnis už pašalpas.

⁸ Eurostat, 2022.

4 pav. Nedarbo lygis 2021 m. III ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Darbo jėgos paklausa išaugo 78 proc.⁹, su darbuotojų trūkumu susidūrė didžioji dalis veikiančių įmonių. Dėl šios priežasties jos neišnaudoja viso turimo gamybos potencialo, priverstos balansuoti ties galimybe įvykdyti jau priimtus įsipareigojimus ir praleidžia progas plėstis.

Ilgalaikėje perspektyvoje darbo jėgos papildymas iš trečiųjų šalių atneša naudą ir vietiniams darbuotojams: plečiant veiklą sukuriamos naujos darbo vietos, žmonėms didėja paslaugų ir prekių prieinamumas, užsieniečiams užėmus didelės kvalifikacijos nereikalaujančius darbus vietos gyventojai gali siekti aukštesnių pozicijų.

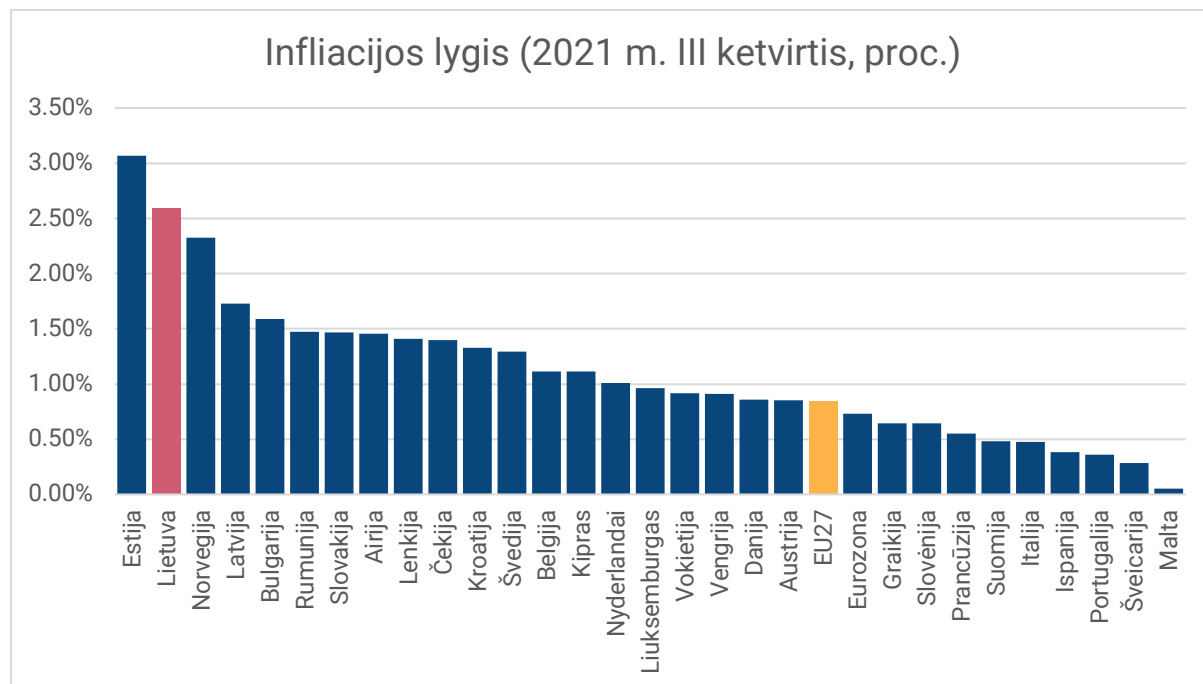
Atsižvelgiant į visa tai, tikslinga įgyvendinti pribrendusius pokyčius, kurie pasitarnautų Lietuvos konkurencingumui, didintų valstybės tarnybos reputaciją ir neštų naudą Lietuvos ekonomikai ir žmonėms. Nuo pokyčių greičio ir taiklumo priklauso Lietuvos ekonominė ir socialinė ateitis.

⁹ Užimtumo tarnyba, 2022.

NEMATOMA KAINŲ AUGIMO PRIEŽASTIS

Faktinis vartotojų kainų augimas Lietuvoje per visus 2021 m. buvo vienas sparčiausių visoje ES ir siekė net 11 proc. (ES vidurkis 5 proc.)¹⁰. Gamintojų kainos, tai yra, kainos prekių ir paslaugų, kurias įsigyja įmonės, o ne galutiniai vartotojai, auga dar sparčiau. Metinis gamintojų kainų indekso augimas 2022 m. sausio mėnesį siekė net 18 proc.¹¹

5 pav. Infliacijos lygis 2021 m. III ketvirtį

Šaltinis – Eurostat, skaičiavimai – LLRI.

Svarbi kainų augimo priežastis yra centrinių bankų politika ir sparčiai augantis pinigų kiekis. Lietuvoje per dvejus metus pinigų kiekis (M1) išaugo net 57 proc.¹² Geras būdas suprasti pinigų kiekio įtaką kainoms yra prisiminti, jog nauji pinigai atsiduria finansinių institucijų, vėliau įmonių ir namų ūkių sąskaitose ir virsta paklausa prekėms, paslaugoms ir turtui – taip didindami jų kainas. Kainų augimas ar infliacija yra dažnai aiškinama kaip padidėjęs pinigų kiekis „besivejantis“ tą patį ar tik šiek tiek išaugusį prekių ir paslaugų kiekį.

Pinigai, jų stabilumas ir ilgalaikė vertė kyla iš griežtų pinigų emisijos apribojimų ir politiškai nepriklausomo centrinio banko. Todėl siekiant kainų augimo suvaldymo, centriniai bankai turėtų grįžti prie neutralios pinigų politikos, o pinigams grąžinti jų įprastines funkcijas. Centrinių bankų pasiryžimo tam, deja, šiandien vis dar trūksta.

¹⁰ Eurostat, 2022.

¹¹ Lietuvos statistikos departamentas, 2022.

¹² Lietuvos Bankas, 2022.

IŠVADOS

Nepaisant dar neseniai skambėjusios euforijos dėl ekonomikos atsigavimo, metų pabaigą Lietuvos ekonomika sutiko artėdama prie stagnacijos. Situaciją dar labiau blogina augančios kainos, kurios kartu su lėtėjančia ekonomika reiškia bendrą gyvenimo lygio prastėjimą.

Itin spartus kainų augimas Lietuvoje yra labai problemiškas lėto ekonomikos augimo kontekste. Kainų augimas išpučia įmonių pajamas ir sukuria augimo iliuziją. Sparčiai augančios kainos mažina realias gyventojų pajamas ir perkamąją galią, didina atskirtį. Turint galvoje lėtą pastarųjų ketvirčių ekonomikos augimą ir nemažėjantį nedarbą, tai mažina Lietuvos ekonomikos vystymąsi ir konkurencingumą.

Ekonomikos vargo indeksas į valstybės ūkio padėtį leidžia pažvelgti iš šalies ir atveria kelią diskusijai, kaip spręsti ją kamuojančias problemas.